

nost, slobodu i ugroženost, doba razvoja i cvata i doba zastoja, čitatelj prolazi kroz svu dinamičnost i isprepletenost, ali i bogatstvo hrvatskog srednjovjekovlja. Pisana osebujnim stilom, jezgrovitim i pomalo slikovitim rečenicama i komparacijama, te popraćena nizom koloriranih i crno-bijelih ilustracija, iscrpnih karata, ova knjiga sadrži također iznimno bogat popis izvora i literature. Spomenuto djelo prof. Raukara velik je doprinos razumijevanju i daljnjem istraživanju ovog razdoblja hrvatske povijesti.

Ivica Šute

Ante Gulin, *Hrvatska crkvena srednjovjekovna sfragistika*, Golden marketing, Zagreb 1998., 471 str.

UDK 929.651(497.5)*04/14*

Knjiga *Hrvatska crkvena srednjovjekovna sfragistika* autora Ante Gulina posvećena je analizi pečata crkvenih institucija i osoba s područja srednjovjekovne Hrvatske. Ova studija rezultat je istraživanja koje je autor obavljao tijekom dva desetljeća u središnjim arhivskim ustanovama Hrvatske, komunalnim i gradskim arhivima, kao i u malim, lokalnim župskim arhivima. Međunarodnu dimenziju istraživanjima, a time i rezultatima studije daju istraživanja obavljena u arhivima Slovenije, te Beča, Vatikana i Budimpešte.

Višestruki su bili razlozi koji su ponukali autora na pisanje ove sinteze. Ponajprije treba naglasiti osobnu zainteresiranost za područje sfragistike, simboliku, značenje i oblike srednjovjekovnih pečata. Uz ovaj osobni, najvažniji čimbenik leži u činjenici da do sada nije napisana sinteza na ovu temu, na jednom mjestu klasificirana, protumačena i ilustrirana povijest pečata kaptola, nadbiskupa i biskupa, samostana, opata, kanonika, generalnih vikara, provincijala i drugih crkvenih pravnih osoba u srednjovjekovnoj Hrvatskoj.

U prvom dijelu studije naslovljenom Pregled važnijih izvora i literature (15-61) autor iznosi podatke o (nad) biskupijskim, samostanskim i župskim arhivima u kojima se najbolje sačuvala sfragistička građa, te napominje da se "istraživanju crkvene srednjovjekovne sfragistike u našoj historiografiji dosada poklonila tek skromna pozornost" (15). Opsežan je popis državnih i crkvenih arhiva u kojima je autor istraživao: Zagreb, Split, Trogir, Hvar, Šibenik, Dubrovnik, Korčula, Zadar, Nin, Senj, Rab, Krk, Košljun, Cres, Osor, Rijeka, Poreč, Pazin, Umag, Rovinj, Kopar, Piran i Ljubljana. U istom poglavlju autor donosi preglednu sliku razvoja europske sfragistike od začetaka u XIII. stoljeću kada je Konrad von Mure u djelu *Summa de arte prosandi*, u skladu s onodobnim znanstvenim pristupom, započeo s proučavanjem pečata. Razmatrajući tijek razvitka sfragistike kroz stoljeća, autor osobito naglašava utjecaj Mabillonova djela *De re diplomatica libri sex* koje postaje temelj suvremene sfragističke znanosti. Jednaku vrijednost autor pridaje i djelu *Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis* Charlesa Dufrésnea Ducange-a. Od XVII. do XIX. stoljeća sfragistika se sve više razvija, objavljuju se brojne studije i članci francuskih, njemačkih, belgijskih, nizozemskih, mađarskih, austrijskih i ruskih znanstvenika iz drugih europskih zemalja. Ante Gulin u knjizi pregledno predstavlja niz značajnih studija koristeći dva temeljna kriterija: kronološko načelo i metodološka usmjerenja. Također, u znanstvenom aparatu izneseni su svi podaci o svakom pojedinačnom radu koji koristi.

U istom poglavlju autor razmatra razvitak sfragističke znanosti u Hrvatskoj od vremena Ivana Lučića - Luciusa i Valerija Ponteja, kao začetnika sustavnog bavljenja sfragistikom, preko radova Ivana Kukuljevića, Ivana Krstitelja Tkalčića, Ivana Bojničića i drugih znanstvenika XIX. stoljeća, do studija Milana Šufflaya, Marka Kostrenčića, Zlatka Tanodića, Gregora Čremošnika, Stjepana Antoljaka i drugih autora koji su tijekom XX. stoljeća obrađivali razne sfragističke teme. Na koncu poglavlja autor donosi cjeloviti popis literature kojom se koristio.

U Uvodu (63-76) autor objašnjava kakvo je značenje pečata u raznim aspektima svakodnevnog života u srednjovjekovlju. U tom je smislu od velikog značaja bila Kanonska odredba iz XII. stoljeća prema kojoj je svaka isprava imala pravnu valjanost i bila priznata kao istinita samo ukoliko je imala autentični pečat. Najznačajnija crkvena vjerodostojna mjesta u srednjovjekovnoj Hrvatskoj (*loca credibilia*) u kojima su se mogle sastavljati i izdavati pravovajlane isprave bili su kaptoli koji su taj položaj stekli dekretom ugarsko-hrvatskog kralja Andrije II. iz 1231. godine. Na taj su način kaptoli stekli pravu sastavljanja privatnopravnih ugovora, isprava, oporuka itd. Ugarsko-hrvatsko srednjovjekovno pravo sadržavalo je članke o sankcijama protiv krivotvoritelja pečata, te je provodena redovita kontrola nad radom pojedinih kaptola. Oblik pečata i pečatnu sliku određivao je kralj. Bilo kakvo krivotvorenje pečata izazivalo je rigorozne sankcije - gubitak privilegija, dok bi kraljevski suci izgubili plemićke časti i posjede, a nerijetke su bile i smrtno kazne za krivotvoritelje.

Najraniji primjerci pečata crkvenih velikodostojnika u Hrvatskoj potječu iz XI. stoljeća. U razdoblju od XI. do XIII. stoljeća pečati na ispravama imali su tri osnovna oblika: kružni, mandorlasti i oktogonalni. Kako su se tijekom stoljeća izmjenjivali umjetnički pravci i ideološke smjernice, to se odražavalo i kroz oblik i izgled pečata. Tako je oblikovanje i izgled pečata u razdoblju od XI. do XVI. stoljeća bilo uvjetovano dominantnim umjetničkim pravcima - romanikom, gotikom i renesansom.

Obzirom na ikonografiju i simboliku, na pečatima ovog razdoblja dominiraju biblijski motivi, prikazi svetaca i njima pridruženih simbola. Za razumijevanje srednjovjekovne pobožnosti važna je autorova napomena da se na pečatima lik sveca jasnom slikom razdvaja od svjetovnog lika kako bi se istaknula razlika između sakralnog i profanog. Najčešći motivi na pečatima samostana i kaptola su pojedini sveci, katedralni zaštitnici ili patroni gradova. U skladu s gotičkom pobožnošću, u Hrvatskoj je osobito bio štovan kult Bogorodice. Stoga ne iznenađuje da se kao najčešći motiv na gotičkim pečatima javlja lik Bogorodice s djetetom. Tako i sfragistika pokazuje utjelovljenost srednjovjekovne hrvatske duhovnosti i pobožnosti u zapadnoeuropski duhovni korpus. S druge pak strane, osobiti likovi nekih svetaca lokalnog karaktera također su zastupljeni na pečatima (na pr. česti prikazi sv. Stjepana ugarskog kralja, oznaka su hrvatske pripadnosti srednjoeuropskom civilizacijskom okruženju).

Pored lika i dekoracije sastavni dio svakog pečata bio je natpis kao pokazatelj vlasništva nad pečatom. Natpisi, ornamentacija i likovne osobine temeljni su u određivanju datacije tj. vremena postanka pečata. Jedna od važnih vanjskih osobina pečata je i boja, koja je bila točno određena (svijetlosmeđa, crvena, tamnozeleno). Materijali od kojih su se izrađivali pečati bili su vosak i olovo.

Jedan od temeljnih dijelova studije naslovljen je Srednjovjekovni pečati kaptola, biskupa, samostana i opata sjeverne i središnje Hrvatske (77-203). Znanstveno opisujući kontinentalni dio Hrvatske, autor donosi iscrpne opise pečata obzirom na pripadnost, veličinu, materijal, boju, izgled, ikonografiju i simboliku. Za svaki pečat koji je bio razmatran u dosadašnjoj historiografiji autor iznosi mišljenja istraživača, te donosi kratak povijesni pregled ustanove ili osobe kojoj je pojedini pečat pripadao.

Pečati su predstavljeni ovim redoslijedom: Zagrebačkog kaptola i zagrebačkih biskupa, Čazmanskog, Požeškog, Bosansko-đakovačkog i Srijemskog sv. Stjepana de Kw kaptola, pečati krbavskih i otočkih biskupa.

Sljedeće temeljno poglavlje studije naslovljeno je Srednjovjekovni pečati i pečatnjaci kaptola, biskupa, samostana, opata, ministara provincijala, arhiepiskopata i kanonika kaptola Dalmacije, Hrvatskog primorja i Kvarnerskih otoka (205-357). Ovdje su predstavljeni i datirani, te s povijesnog, sfragističkog, ikonografskog i simboličkog aspekta analizirani pečati crkvenih ustanova i duhovnih osoba cjelokupnog priobalja srednjovjekovne Hrvatske. Zbog opširnosti analize ovdje navodimo samo pečate i pečatnjake ustanova i osoba: pečati Splitškog kaptola, nadbiskupa, opata i samostana, pečati Dubrovačkog kaptola, nadbiskupa, opata i drugih crkvenih osoba, pečati Korčulanskog kaptola i biskupa, pečatnjak i pečat Hvarskog kaptola i biskupa, pečati i pečatnjaci Trogirskog kaptola, biskupa, opata i kanonika, pečati Šibenskog kaptola, arhiepiskopata i ministara provincije Dalmacije, pečat Skra-

dinskog kaptola, pečati Kninskog kaptola, pečati Zadarskog kaptola, nadbiskupa, opata i samostana, pečati Ninskog kaptola, biskupa i samostana sv. Ambroza, pečat Paškog kaptola, pečatnjaci i pečati Senjskog kaptola i biskupa, pečat Rapskog kaptola i njegovga prezbitera Damjana, pečatnjak Krčkog kaptola i pečat Creskog kolegijalnog kaptola.

U poglavlju pod nazivom Srednjovjekovni pečati istarskih biskupa (359-367) autor je prema istim analitičkim i metodološkim kriterijima predstavio pečate istarskih biskupa.

Uvid u strukturu djela, kao i zastupljenost pojedinih područja Hrvatske u njoj, ukazuju na činjenicu da pojedine regije nisu jednako zastupljene prema broju sačuvanih i poznatih, te stoga i razmatranih pečata. Područja unutrašnje Hrvatske, kao i Dalmacije, iako i ovdje nisu poznati svi pečati, znatno su bolje zastupljena od Istre. Na to ukazuje i primjer analize pečata istarskih biskupa kojoj je, zbog nedostatka građe, posvećeno tek desetak stranica.

U poglavlju naslovljenom Zaključna razmatranja (369-386) autor je rezimirao razmišljanja o djelatnosti srednjovjekovnih kaptola (*loca credibilia*), o uporabnom značaju pečata u srednjovjekovnoj Hrvatskoj, o simbolici i ikonografiji pečata, o pečatnim oblicima i natpisima. Na pregledan način, autor u istom poglavlju objašnjava metodologiju obrade pečata i korištenje simbola pri njihovom iščitavanju, te donosi prijepise pečata brojnih kaptola, biskupa, opata i drugih duhovnih osoba.

Dodatnu lakoću čitanja i razumijevanja sadržaja teksta studije omogućava pregledni Tabelarni i kronološki prikaz pečata po obliku i pečatnoj slici (387-400). Opsežni sažeci na njemačkom i talijanskom jeziku čine ovu knjigu dostupnu i međunarodnoj znanstvenoj publici čime se otvara mogućnost upoznavanja još jedne vrijedne baštine hrvatskog srednjovjekovlja - pečata.

Valja napomenuti da iza svakog poglavlja u knjizi slijedi uredan znanstveni aparat, a na koncu studije izložen je opsežan popis literature, te neobjavljenih i objavljenih izvora (443-457). Knjiga je također bogato ilustrirana fotografijama velikog broja pečata, a lakše pretraživanje podataka i kretanje kroz knjigu omogućava Kazalo osobnih imena i Kazalo crkvenih ustanova i zemljopisnih pojmova (458-470).

Zaključimo da je studija Ante Gulina napisana u skladu s visokim znanstvenim kriterijima historiografske struke čime zaslužuje osobitu pažnju domaće i međunarodne znanstvene publike, te još jednom ukazuje na trajnu pripadnost srednjovjekovne Hrvatske zapadnoeuropskom civilizacijskom okruženju.

Ne manja važnost knjige leži i u njejoj pedagoškoj funkciji. Poznato je, naime, da do sada u Hrvatskoj nije bio napisan priručnik ili udžbenik iz kojeg bi studenti povijesti i drugih humanističkih znanosti mogli upoznati temelje srednjovjekovne sfragistike (metodologija, izvori, literatura). Pretpostavljamo da je i to bio jedan od razloga koji je ponukao Antu Gulina, kao povremenog predavača sfragistike studentima povijesti na Filozofskom fakultetu, na pisanje ove knjige. Jer, ona u sebi sadrži osobine udžbenika i priručnika koje svakako mogu potaknuti mladi naraštaj povjesničara i drugih znanstvenika na proučavanje ove zanimljive problematike - srednjovjekovne sfragistike.

Zoran Ladić

Catherine Wendy Bracewell, Senjski uskoci. Piratstvo, razbojništvo i sveti rat na Jadranu u šesnaestom stoljeću, prev. Nenad Popović i Mario Rosini, ur. Drago Rokсандić, Barbat, Zagreb 1997., XII+312 str.

UDK 94(497.5)*15*

Tijekom razdoblja od gotovo jednog stoljeća hrvatske prošlosti (od o. 1530-ih do pred kraj 1610-ih god.) uskoci su svojom nazočnošću ostavili zasigurno neizbrisiv trag, kako u povijesti grada Senja, tako i u povijesti gotovo čitave istočnojadranske obale. Iskoristivši